

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 464 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rne.....	7
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari	11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi , assistent	
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish	15
Alimov Murodkosim Achilovich , mustaqil izlanuvchi	
"Yashil iqtisodiyot" da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili	20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li , katta o'qituvchi	
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati	26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi	31
Abduvakil Alimov Komil o'g'li , tayanch doktorant	
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari.....	38
Maxmudova Nodira O'ktamovna , tayanch doktorant	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , tayanch doktorant	
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari	46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich , dotsent, i. f. n.	
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi	51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi , dotsent, PhD	
Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari	57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish	62
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Jabborov Jahongir Abduvohid o'g'li , magistrant	
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан.....	66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллович	
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi	73
Usmonov Botir , magistr	
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish	78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi , tayanch doktorant	
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili.....	82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich , PhD	
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds	87
Sharbat Abdullaeva , Professor; Sardor Abdullaev , the applicant	
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies	92
Shakhzod Saydullaev , PhD.	
Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi	101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich , i. f. d. (DSc); Eshqulova Nasiba Normo'minovna , o'qituvchi	
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'rne va uni takomillashtirish masalalari.....	110
Eldor Uskanov , mustaqil tadqiqotchi	
Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish	114
Maxmudov Nosir Maxmudovich , professor; Elmurodov Faxriddin Farxodovich , magistratura tinglovchisi	

Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari.....	120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich, PhD	
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar.....	125
Ermatov Musojalil Komilovich, kafedra dotsenti v. b.; Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich, katta o'qituvchi	
Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach.....	132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich	
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization.....	138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstant	
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities.....	141
Alimova Guzal Alisherovna, PhD in economics, docent	
Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari.....	146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	
Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	152
Kamilova Iroda Xusniddinovna, PhD	
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability	156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari.....	163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri.....	170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant	
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept	175
Otakulov Makhamadjon, PhD	
Kichik yashil biznesni yanada rivojlanitirish imkoniyatlari.....	181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi	
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida.....	185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.	
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish	188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni	191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari.....	196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari	
Kichik sanoat zonalari faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari	203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; Adilbekov Allayar Anvarbekovich, magistrant	
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni.....	206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi	
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях.....	212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.; Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи, ст. 3-курса	
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....	217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti	
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish.....	222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor	
O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari.....	228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi	
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari	232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti	

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish	236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashirish ko'rsatkichlari	242
Berdiyev Akram O'ktamovich , mustaqil izlanuvchi	
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi	253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari	258
Botirov Erkinjon Xayitovich , kafedra dotsenti	
O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish	263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich , kafedra dotsenti v. b.	
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari	272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li , i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)	
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya outsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish	278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	284
Qurbonova Shaxrinnoz , tayanch doktorant	
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar	288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna , kafedra doktoranti	
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari	292
Mamirjon Jaloliddinov , mustaqil izlanuvchi	
Финансирование акционерных общества через рынок капитала	297
Муминов Шохжахон Суюнович , ассистент кафедры	
Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана	302
Муютдинов Махмуд Жалелович , независимый исследователь	
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны	307
Назарова Гузал Баходировна	
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari	312
Nozima Abdullayeva , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich , kafedra dotsenti v. b.	
Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках	326
Тажимуратов Умид Рузматович , Бахриев Иброхим Исометдинович , кандидат медицинских наук, доцент; Жуманиёзов Эркин Худойбергенович , кандидат медицинских наук, доцент; Тажимуратов Руздат Отажанович , кандидат медицинских наук, Тажимуратов Абдусами Умид угли , ученик 10 класса	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili	333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich , kafedra dotsenti, i. f. n.	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан	339
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi	

Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlarlari	349
To'rayeva Nafisa Odilovna , mustaqil izlanuvchi	
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития.....	355
Турсун Мухитович Ахмедов , и. ф. д., проф.; Гавхар Рустамовна Хидирова , докторант, и. ф. ф. д., доц.	
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике	359
Уринов Бобур Насиллоевич , заведующий кафедрой	
Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.....	366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich , kafedra dotsenti	
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari.....	374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich , DSc.	
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari	382
Xayriddinov Sh. B. , mustaqil izlanuvchi	
Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari	385
Xolov Nabijon Qaxramonovich , PhD.	
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari	391
Xusanov Otabek Nishonovich , PhD, mustaqil izlanuvchi	
Banklarining aktivlarini daromadliligini oshirish yo'llari.....	396
Elbusinova Umida Xamidullayevna , kafedra dotsenti	
Особенности методики проведения аудита затрат на производство.....	401
Хилола Икрамова Ровшан кизи , базовый докторант	
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni	407
Bekdavlat Aliyev	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , kafedra dotsenti	
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari.....	416
Eshquvatov Aziz Baxtiyorovich , mustaqil izlanuvchi	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik.....	420
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , falsafa fanlari doktori (PhD)	
Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari.....	424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna	
Стратегии привлечения иностранных инвестиций для содействия устойчивому экономическому росту в Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития	431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна , аспирант	
Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari	440
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor	
Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari	446
Bobirjon Aktamov , mustaqil tadqiqotchi	
Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini kompleks baholash uslubiyoti.....	454
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish.....	459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li	

BAHOLASH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI VA UNING HUQUQIY ASOSLARI

Bobirjon Aktamov

Toshkent moliya institutining mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada baholash faoliyatini tartibga solish tushunchasiga iqtisodchi olimlar tomonidan berilgan tariflar o'rganildi. Baholash faoliyatini tartibga solishning zarurati hamda O'zbekiston Respublikasida Yanoga milliy baholash standartlarini jahon amaliyotiga moslashtirishning sabablari tahlil qilindi. O'zbekistonda baholash faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish vositalarini batafsil tahlil qilinib, baholash faoliyatini tartibga solish tizimlarini yanada rivojlantirish yo'nalishlari ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: Baholash faoliyati, baholash, qiymatni aniqlash, baholash standartlari, tartibga solish, baholash standartlari, baholash tashkilotlari, malaka sertifikati.

Abstract: The article studied the tariffs given by economists to the concept of regulation of valuation activities. The necessity of regulation of valuation activities and the reasons for adapting the national standards of Yanoga valuation in the Republic of Uzbekistan to world practice are analyzed. The means of state regulation of valuation activities in Uzbekistan are analyzed in detail, directions for the further development of systems for regulating valuation activities are considered.

Key words: Evaluation activities, valuation, determining the cost, valuation standards, regulation, valuation organizations, qualification certificate.

Аннотация: В статье были изучены тарифы, данные экономистами концепции регулирования оценочной деятельности. Проанализированы необходимость регламентации оценочной деятельности и причины адаптации национальных стандартов оценки Янога в Республике Узбекистан к мировой практике. Подробно проанализированы средства государственного регулирования оценочной деятельности в Узбекистане, рассмотрены направления дальнейшего развития систем регулирования оценочной деятельности.

Ключевые слова: Оценочная деятельность, оценка, определение стоимости, стандарты оценки, регламент, оценочные организации, квалификационный сертификат.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida baholash faoliyatini huquqiy ta'minlash, tartibga solish va nazorat qilish tizimi mulk obyektlarining qiymatini aniqlash uchun shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan bo'lib, qonun hujjatlari va baholash faoliyati standartlarini o'z ichiga oladi, baholash obyektlarining qiymatiga obyektiv baho berishga, baholash obyektlarining qiymatini aniqlashga imkon beradi.

Baholash faoliyati mulkiy munosabatlar infratuzilmasining muhim elementi hisoblanadi. O'z navbatida, davlat tomonidan baholash faoliyatini tartibga solinishi uning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mamlakatimizda baholash faoliyatini tartibga solish tizimi xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda va iste'molchilar talablarini hisobga olib baholash xizmatlari sifatini oshirishga qaratilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekiston Respublikasida baholash sohasidagi qonunchilikga muvofiq baholash faoliyati davlat tomonidan va o'z-o'zini boshqarish organlari tomonidan tartibga solinadi. Davlat aktivlarini boshqarish agentligi baholash faoliyatida davlat regulyatori bo'lib faoliyat yuritadi.

Rossiyalik iqtisodchi olimlarning ta'kidlashicha, "baholash faoliyatini tartibga solish – mavjud iqtisodiy inqirozni bartaraf etish, to'laqonli tarkibiy tuzatishlarni amalga oshirish va investisiya jarayonlarini faollashtirishning zarur shartidir" [1].

Xorijlik iqtisodchi olim E. D. Navrotskaning fikricha, baholash faoliyatini rivojlanishi mulk qiymatini baholash xizmatlari bozorining dinamik muhitga ega murakkab tizim ekanligi unda baholash xizmatlari hajmi vaqt birligi ichida talab va taklif asosida uzluksiz o'zgarib borishi bilan belgilanadi [2].

Iqtisodchi olim, Baholash fondi (The Appraisal Foundation, TAF)ning a'zosi D. S. Buntunning fikricha, hozirgi kunda baholash faoliyatini tartibga solish alohida nazariyaga va yuqori darajada tartiblashtirilgan murakkab, samarali infratuzilmaga va dinamik muhitga ega bo'lib, zamonaviy iqtisodiyot rivojini qiymat jihatidan belgilaydigan murakkab tizim sifatida namoyon bo'lmoqda [3].

Kasbiy faoliyat sifatida baholash faoliyati mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi ehtiyojlariga javob berishi, shuningdek, mintaqaviy va tarmoq xususiyatlarini hisobga olishi kerak [4].

Yuqoridagilar asosida xulosa qilish mumkinki, baholash faoliyatini tartibga solish – bu baholovchi tashkilotlar va baholovchilar faoliyatini samarali tashkil etish va ularning ish sifatini yaxshilashga qaratilgan jarayondir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida, tizimli tahlil, statistik guruhlar va taqqoslama tahlil, ekspert baholash va boshqa usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida baholash faoliyatining huquqiy asoslari quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasi Fuqorolik Kodeksi;
- O'zbekiston Respublikasining "Baholash faoliyati to'g'risida"gi 811-I-sonli Qonuni (1999-yil 19-avgust) asosiy tushunchalar va qoidalarni, baholash faoliyati subyektlarini va obyektni belgilaydi;
- Yagona milliy baholash standarti (bundan keyin – YaBMS);
- boshqa qonun hujjatlari.

"Baholash faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni uning asosiy qonun hujjatlaridir. Ushbu qonun O'zbekiston Respublikasida baholash faoliyatini tartibga soluvchi boshqa qonunchilik va me'yoriy hujjatlar ularning asosiy qoidalarini ishlab chiqadi va belgilaydi.

Ushbu Qonunning 10-moddasiga muvofiq baholashni o'tkazish natijalaridan baholash obyekti o'z balansida turgan shaxslar buxgalteriya hisobi va hisobot ma'lumotlariga tuzatishlar kiritish uchun foydalanishlari mumkin.

Bu huquq baholash obyekti qiymatini qayta baholashga ham taalluqlidir. Baholash natijalari buxgalteriya hisobi va hisobot ma'lumotlarini tuzatish uchun ishlatilishi mumkin. Shuningdek, baholash natijalari ustidan manfaatdor shaxslar tomonidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda shikoyat qilinishi mumkin.

Shunday qilib, baholash faoliyati subyektlari har qanday obyektlar, mulklar, mulk turlari va shakllarini baholashlari mumkin.

"Baholash faoliyati to'g'risida"gi qonun vakolatli organlar va baholovchilarning o'zini o'zi boshqarish tashkilotlarining funksiyalarini, ular faoliyati hamda uning natijalariga qo'yiladigan shartlar va talablarni, baholovchilarning huquq va majburiyatlarini tartibga soladi.

Hozirgi vaqtda "Baholash faoliyati to'g'risida"gi qonunda ushbu sohani davlat tomonidan tartibga solish va baholovchilarning o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlari (baholovchi tashkilotlarning professional jamoat birlashmalari) tomonidan boshqarishdan iborat ikki bosqichli tartibga solish tizimi nazarda tutilgan.

Davlat tomonidan tartibga solish, asosan, davlatning tadbirkorlik faoliyati sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirishga, shuningdek, bozor iqtisodiyoti sharoitida munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan, uning organlari tomonidan ifodalanadigan faoliyati sifatida talqin etiladi.

Davlat tomonidan tartibga solish qonun bilan vakolat berilgan Davlat aktivlarini boshqarish agentligi tomonidan amalga oshiriladi. Ularning funksiyalari quyidagilardan iborat:

- baholash faoliyati sohasida davlat siyosatini ishlab chiqish, baholash faoliyati sohasidagi huquqiy tartibga solish, YaBMSni ishlab chiqish, YaBMSni rivojlantirish dasturini tasdiqlash;
- baholovchilarning o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlarining yagona davlat reyestrini yuritish, baholovchilarning o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlar tomonidan "Baholash faoliyati to'g'risida"gi qonun talablari bajarilishini nazorat qilish, baholovchilarning o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotini Yagona davlat ro'yxatidan o'tkazish to'g'risida sudga murojaat qilish.

Baholovchilarning o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlari faoliyatini nazorat qilish nuqtayi nazaridan baholash sohasida davlat tomonidan tartibga solish, shuningdek, baholovchilarning o'zini o'zi boshqarish tashkilotlari eksperti unvoniga da'vogar shaxslarni attestatsiyadan o'tkazuvchi kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim muassalarini akkreditatsiya qilish davlat ro'yxatidan o'tkazish Davlat aktivlarini boshqarish agentligi tomonidan amalga oshiriladi.

2008–2021-yillarda mamlakatimizda baholash faoliyatini tartibga solish litsenziya berish orqali amalga oshirildi. 2021-yildan boshlab baholash faoliyatini tartibga solish jiddiy o'zgarishlarga duch keldi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.08.2020-yildagi "Litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6044-sonli Farmoniga muvofiq 2021-yil 1-yanvardan boshlab baholash faoliyatini yuritish uchun litsenziya talabi bekor qilindi. Ushbu farmonning 1 ilovasi 10-bandida ko'rsatilgandek, litsenziya talabi o'rniga quyidagilar majburiy joriy etildi:

- Tadbirkorlik subyekti sifatida ro'yxatga olish.
- Baholovchilarga malaka sertifikatini berish.
- O'zini o'zi boshqarish tashkilotlariga majburiy a'zolikni belgilagan holda o'zini o'zi boshqarish mexanizmini rivojlantirish.

Baholovchi – belgilangan tartibda vakolatli organ tomonidan berilgan baholovchining malaka sertifikatiga ega bo'lgan jismoniy shaxsdir. Baholovchining malaka sertifikatini berish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

O'zini o'zi tartibga solish – bu iqtisodiyotda ma'lum bir bozorda biznes yuritish qoidalari tizimini o'rnatish va ushbu qoidalarga rioya qilmaslik uchun sanksiyalar sifatida qaraladigan tartibga solish shaklidir ^[5]. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining o'zi tartibga solish va davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari hamkorlikda ishlashi kerak va o'zini o'z tartibga solish davlat tomonidan tartibga solish o'rnini bosmasligi, balki uni to'ldirishi prinsipial jihatdan muhimdir.

"Baholash faoliyati to'g'risida"gi qonunning 4-moddasi o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlarga bag'ishlangan. Qonunga muvofiq, baholovchi tashkilotlarning professional jamoat birlashmalari kamida ellikta baholovchi tashkilotning a'zolariga asoslangan, baholovchilarning professional darajasini oshirishga va saqlab turishga ko'maklashish, ularning professional manfaatlarini himoya qilish, shu jumladan, sudlarda himoya qilish maqsadida faoliyat yurituvchi nodavlat notijorat tashkilotlaridir.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida 3 ta baholovchi tashkilotlarning professional jamoat birlashmalari mavjud va ular quyidagilar:

- O'zbekiston baholovchi tashkilotlar assotsiatsiyasi;
- O'zbekiston baholovchilar jamiyati;
- O'zbekiston baholovchilar, ekspertlar va maslahatchilar jamiyati.

Baholovchilarning o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlari qonunda keltirilgan quyidagi funksiyalarni bajaradilar. "Baholash faoliyati to'g'risida"gi Qonunning 4-moddasi:

Baholovchi tashkilotlarning professional jamoat birlashmalari:

- baholovchilarning malaka imtihoni uchun test savollarini ishlab chiqishda va malaka imtihonini o'tkazishda ishtirok etadi;
- baholovchilarning professional xulq-atvori kodeksini tasdiqlaydi hamda unga rioya etilishini tizimli ravishda monitoring qilishni ta'minlaydi;
- baholash faoliyati to'g'risidagi qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar tayyorlaydi;
- baholash faoliyatini amalga oshirish istagini bildirgan tashkilotlarni belgilangan tartibda a'zolikka qabul qiladi;
- o'z a'zolarining reyestrini yuritadi va uni o'z rasmiy veb-saytiga joylashtiradi;
- o'z a'zolari tomonidan mazkur Qonun talablariga, baholash faoliyati standartlariga, baholash faoliyati sohasidagi boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi;
- nazorat natijasida aniqlangan qoidabuzarliklar uchun baholovchi tashkilotlarni a'zolikdan chiqaradi hamda qoidabuzarlikka yo'l qo'ygan baholovchi malaka sertifikatining amal qilishini tugatish bo'yicha vakolatli organga taqdimnoma kiritadi;
- o'z a'zolarining axborot-uslubiy ta'minotini tashkil etadi;

- baholash faoliyati bo'yicha xalqaro tashkilotlarning va vakolatli organ komissiyalarining ishida ishtirok etadi;
- baholovchilar malakasini oshirish tizimi monitoringini ta'minlaydi hamda yil yakunlari bo'yicha 20-yanvarga qadar vakolatli organga baholovchilarga ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi o'quv markazlarida malaka oshirish kurslaridan o'tilganligi haqida axborot taqdim etadi.

Baholovchi tashkilotlar professional jamoat birlashmasi a'zolarining umumiy yig'ilishi ushbu jamoat birlashmasining yuqori organidir va bu yig'ilish besh yilda kamida bir marta chaqiriladi. Ijro etuvchi organ baholovchi tashkilotlar professional jamoat birlashmasining yuqori organi tomonidan uning a'zolari orasidan saylanadi va jamoat birlashmasining faoliyatiga joriy rahbarlikni amalga oshiradi. ("Baholash faoliyati to'g'risida"gi Qonunning 4-moddasi).

Baholash faoliyatini tartibga solishning eng muhim vazifalaridan biri zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos keladigan baholash xizmatlari sifatini oshirishdir.

Baholash bozoridagi huquqiy munosabatlarning barcha ishtirokchilari (baholovchilar, ekspertlar, baholovchi bilan mehnat shartnomasi tuzgan yuridik shaxslar, baholovchilarning o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlari) javobgarlik mexanizmlarining yetarli darajada samaradorligi bilan bog'liq muammolarning murakkab tabiati, kasbga kirish uchun biron bir muhim to'siqning yo'qligi, shuningdek, baholash metodologiyasining yagona tizimi tegishli chora-tadbirlar dasturini qabul qilishni talab qiladi.

Iqtisodiyotdagi o'zgarishlar baholash sohasidagi tartibga soluvchi organlarga baholashning asosiy tushunchalari va tamoyillarini, qiymat turlarini oydinlashtirish, xalqaro standartlashtirish amaliyotida ishtirok etish, baholash maqsadlarida foydalaniladigan bozor ma'lumotlarini tahlil qilish uchun yangi imkoniyatlar beradi. Ta'kidlash joizki, kasbiy amaliyotda, buxgalteriya hisobi amaliyotida, shuningdek, investitsiya va moliyaviy faoliyatda baholarni uyg'unlashtirish zarurati dolzarbdir.

Baholash faoliyati natijalari sifatini oshirish baholovchining ko'rsatkichlari tajriba va malaka bo'lgan maxsus bilim va ko'nikmalarga ega bo'lmasdan mumkin emas. Shu munosabat bilan baholovchining malakasiga, shuningdek, baholovchining o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotining baholovchisi va eksperti maqomini olishi uchun jismoniy shaxsga qo'yiladigan talablarni kuchaytirish ko'zda tutilgan.

Baholovchilarning o'zini o'zi nazorat qiluvchi tashkilotlari baholovchilari va ekspertlari faoliyatini nazorat qilish sohasida baholovchilarning o'zini o'zi nazorat qiluvchi tashkilotlari tomonidan faoliyati nazorat qilinadigan shaxslar doirasini kengaytirish, intizomiy jazo choralari qo'llash tartib-taomillarida shaffoflikni ta'minlash ustuvor vazifalar hisoblanadi. Baholovchilarning o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlari tomonidan chora-tadbirlar va ushbu tashkilotlarning davlat va baholash xizmatlari iste'molchilari oldidagi javobgarligini kuchaytirish lozim.

Shuni alohida qayd etish kerakki, xalqaro amaliyotda baholash faoliyatini tartibga solish va boshqarish davlat tomonidan tartibga solinmagan, albatta, O'zbekiston Respublikasi kabi bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida bo'lgan mamlakatlar bundan mustasno. Xalqaro amaliyotda baholash faoliyati baholash faoliyatiga ixtisoslashgan jamoat birlashmalari va yoki uyushmalar tomonidan tartibga solinib boriladi. Ushbu jamoat birlashmalari o'zining standartlarini ishlab chiqadi va ularni o'z a'zolariga foydalanish uchun tavsiya qiladi.

Xalqaro amaliyotda standartlarning uchta guruhi mavjud:

- 1) xalqaro hamjamiyat tomonidan qabul qilingan millatlararo standartlar – Xalqaro baholash standartlari (keyingi o'rinlarda – IVS);
- 2) davlatlararo standartlar, masalan, Yevropa baholash standartlari (keyingi o'rinlarda – ECO);
- 3) muayyan davlat qonunchiligi doirasida qabul qilingan va uning hududida qo'llaniladigan milliy standartlar.

O'zbekistonning xalqaro iqtisodiy hamjamiyatga integratsiyalashuvi Xalqaro baholash standartlarini mamlakatimizda qo'llash va ular bilan milliy standartlarni uyg'unlashtirish zarurligini belgilaydi.

ECO (Yevropa baholash standartlari) – bu Qirollik sertifikatlangan tadqiqotchilar jamiyati tomonidan ishlab chiqilgan baholash standartlari. Milliy standartlar alohida mamlakatlarning baholash standartlarini o'z ichiga oladi.

Jahonda baholash faoliyatini standartlashtirishning uslubiy asosi Xalqaro baholash standartlari kengashi (IVSC – Xalqaro baholash standartlari kengashi) – sobiq Xalqaro baholash standartlari qo'mitasi tomonidan chiqarilgan Xalqaro baholash standartlari (IVS) hisoblanadi.

Xalqaro Baholash Standartlari Kengashi notijorat tashkilot bo'lib, uning asosiy maqsadi butun dunyo bo'ylab baholash kasbini mustahkamlashdir. U quyidagi maqsadlarda ishlaydi:

- xalqaro standartlar sifatini doimiy ravishda oshirish, shuningdek, ularni jahon miqyosida joriy etish va qo'llash;

- baholash standartlari bo'yicha xalqaro kengashga a'zo bo'lgan tashkilotlarning o'zaro hamkorligi va hamkorligiga ko'maklashish;
- boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni ta'minlash;
- baholovchi kasbining xalqaro ovozi sifatida xizmat qilish.

Baholash standartlari – nazorat qiluvchi davlat organlari yoki baholovchilarning o'zini o'zi boshqarish professional tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan hamda professional faoliyat uchun rahbar bo'lib xizmat qiladigan obyektlarning qiymatini baholashning asosiy tushunchalari va qoidalari to'plami ^[6].

Xalqaro baholash standartlari (IVS) baholash amaliyotida shaffoflik va izchillikni rag'batlantiradigan umume'tirof etilgan tushunchalar va tamoyillardan foydalangan holda baholash bo'yicha kelishuvlarni bajarish uchun standartlardir. XBS, shuningdek, professional baholovchilarning faoliyati va malakasiga asosiy amaliy yondashuvlarni shakllantirishga hissa qo'shadi ^[7].

XBS (Xalqaro baholash standartlari) doimiy ravishda takomillashtirilmoqda. Birinchi xalqaro baholash standartlari to'plami 1985-yil chiqarilgan bo'lib, undan so'ng standartlar 1994-yil, 2001, 2005, 2007, 2011, 2013 va 2017-yillarda yangilanib, to'ldirilib qayta nashr qilib borildi. Amaldagi to'plam 2020-yilda yangilandi va kuchga kirdi. Xalqaro baholash standartlari kengashi raisi Stiven Sherman Xalqaro baholash standartlarining yangi nashri haqida shunday dedi: "Yangi xalqaro baholash standartlari jahon miqyosida e'tirof etilgan baholarni tayyorlash tushunchalari va tamoyillarini o'z ichiga oladi. Investorlar tayanadi. Baholash moliyaviy qarorlarni qabul qilishda, xoh u investitsiyalar uchun bo'ladimi, xoh butun moliyaviy tizim bo'yicha samaradorlikni o'lchash uchun bo'ladimi, asosiy funktsiya bo'lganligi sababli, oldini olish mumkin bo'lgan xavflarning oldini olish uchun zamonaviy va yuqori sifatli baholash standartlari to'plami zarur ^[8].

2-jadval: Amaldagi XBS to'plamining tarkibiy tuzilishi¹

XBSning 2017-yildagi nashri	XBSning 2020-yildagi nashri
Kirish	Kirish
Asosiy tushunchalar va atamalar	Asosiy tushunchalar va atamalar
Umumiy qoidalar	Umumiy qoidalar
Umumiy standartlar	Umumiy standartlar
IVS 101 Baholashga oid vazifa	IVS 101 Baholashga oid vazifa
IVS 102 Baholashdagi tadqiqotlar va o'rganishlar	IVS 102 Baholashdagi tadqiqotlar va o'rganishlar
IVS 103 Baholash hisobotiga qo'yiladigan talablar	IVS 103 Baholash hisobotiga qo'yiladigan talablar
IVS 104 Baholash bazalari	IVS 104 Baholash bazalari
IVS 105 Baholash yondoshuvlari va usullari	IVS 105 Baholash yondoshuvlari va usullari
Aktivlar turlari bo'yicha standartlar	Aktivlar turlari bo'yicha standartlar
IVS 200 Biznes va ulardagi ulushlar	IVS 200 Biznes va ulardagi ulushlar
IVS 210 Nomoddiy aktivlar	IVS 210 Nomoddiy aktivlar
IVS 300 Mashina va uskunalar	IVS 220 Nomoliyaviy majburiyatlar
IVS 400 Ko'chmas mulkga bo'lgan huquqlar	IVS 300 Mashina va uskunalar
IVS 410 Qurilish jarayonidagi ko'chmas mulk	IVS 400 Ko'chmas mulkga bo'lgan huquqlar
IVS 500 Moliyaviy instrumentlar	IVS 410 Qurilish jarayonidagi ko'chmas mulk
	IVS 500 Moliyaviy instrumentlar

1 Muallif ishlanmasi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkinki, XBSning 2020-yildagi oxirgi nashrida to'plamga IVS 220 "Nomoliyaviy majburiyatlar" nomli standart kiritilgan. Ushbu standartga ko'ra nomoliyaviy majburiyatlarga quyidagilar kiradi:

- Tabiat, atrof-muhit bilan bog'liq majburiyatlar.
- Mijoz jalb qilish dasturlari bo'yicha majburiyatlar.
- Tovarlarni qaytarib olish bo'yicha majburiyatlar.
- Muayyan ehtimoliy xarajatlar bo'yicha rezervlar.
- Kompensatsiya va kafolatlar bo'yicha majburiyatlar va hokazo.

Eng ilg'or standartlashtirish tizimlaridan biri Yevropaning baholovchilar uyushmalari guruhi TEGoVA (Yevropa baholovchilar uyushmalari guruhi) tomonidan ishlab chiqilgan va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Yevropa iqtisodiy komissiyasi tomonidan tasdiqlangan Yevropa tizimidir. TEGoVA a'zolari Yevropa Ittifoqi mamlakatlari baholovchilarining professional tashkilotlari, shuningdek, Markaziy va Sharqiy Yevropa professional uyushmalaridir.

Shuni ta'kidlash kerakki, ECO (Yevropa baholash standartlari), asosan, qabul qilingan Yevropa qonunchiligiga muvofiq moliyaviy va buxgalteriya hisobotlarini tayyorlash maqsadida baholashga e'tibor qaratadi. Ular maslahat xarakteriga ega va XBS bilan kelishilgan. ECO (Yevropa baholash standartlari) XBSning ayrim qoidalarini batafsil bayon qiladi va ularning ayrimlarini taqdim etishda tafovutlar mavjud bo'lganda tushuntirishlar beradi.

2012-yilda Yevropa Ittifoqining moliyaviy va ko'chmas mulk bozorlarini barqarorlashtirish bo'yicha chora-tadbirlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida TEGoVA 2012-yilda ko'chmas mulkni baholash bo'yicha Yevropa standartini ishlab chiqdi ^[9].

Baholash faoliyatining jahon amaliyotidagi milliy baholash standartlari ichida Amerika Qo'shma Shtatlarining Professional baholash amaliyotining yagona standartlari (USPAP) eng ilg'or hisoblanadi.

USPAP quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- baholash o'tkazish, baholash hisobotini tekshirish yoki maslahat xizmatlarini ko'rsatishda rioya qilinishi lozim bo'lgan shartlar;
- baholash, audit yoki maslahat xizmatlarini amalga oshirish tartibi.

Baholash faoliyati 10 ta standart bilan tartibga solinadi. 1 va 2-standardlar xarajatlarni baholash jarayonini belgilaydi. 3-standard baholash hisobotlarini ko'rib chiqish va ushbu standartlar asosida hisobot berish standartlarini belgilaydi. 4 va 5 standartlar ko'chmas mulk va ko'chmas mulkni baholashda baholovchining maslahat funksiyalarini ishlab chiqish va umumlashtirishga qaratilgan. 6-standard ko'chmas mulk yoki boshqa turdagi mulkni soliqqa tortish maqsadlarida ommaviy baholash natijalarini ishlab chiqish va hisobot berish uchun zarur mezonlarni belgilaydi. 7 va 8-standardlar shaxsiy mulkni baholashni ishlab chiqish va umumlashtirish standartlarini belgilaydi. 9 va 10-standardlar biznesni baholashni ishlab chiqish va umumlashtirish uchun standartlarni belgilaydi.

Standartlar baholash standartlari qo'mitasi tomonidan standartlar yoki standartlar qoidalarini tushuntirish, sharhlash, talqin qilish yoki ishlab chiqish maqsadida chiqarilgan baholash standartlari bayonotini o'z ichiga oladi. Tushuntirish sharhlari yagona standartlarning ajralmas qismi bo'lib, standartlar qoidalarini, ta'riflari va qoidalarini sharhlash sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Sharhlar Qiymat Standartlari Kengashi (ASB) tomonidan standartlarning ba'zi qoidalarini, ta'riflari yoki qoidalariga talablar va qo'llanilishi bo'yicha sharhlarni taqdim etadi.

Baholovchining faoliyatida axloqiy majburiyatlar muhim rol o'ynaydi. Standartlar tushuntirish yozuvlarini o'z ichiga oladi va to'rt bo'limni (xulq-atvor, boshqaruv, maxfiylik va ish yuritish) o'z ichiga olgan axloqiy bayonotlar bilan boshlanadi hamda halollik, xolislik, qaror mustaqilligi va axloqiy xulq-atvor talablarini belgilaydi. Bundan tashqari, ushbu standartlar qaror qabul qilinmaguncha bevosita mas'uliyatni baholovchiga yuklaydigan kompetensiya qoidalarini o'z ichiga oladi. Ushbu standartlar uchun ta'riflar ham kiritilgan. Standartlar majburiy va o'ziga xos talablarni o'z ichiga oladi, ularga cheklash qoidalarini ma'lum cheklangan sharoitlarda qo'llaniladi.

Ushbu o'ziga xos shartlar preambula, axloq qoidalarini, vakolat qoidalarini va ta'riflardan chetlanishlarni o'z ichiga olmaydi.

Shuni takidlash joizku, 10 ta USPAP standartlariga qo'shimcha ravishda, USPAPni soddalashtirish, izohlash, aniqlashtirish yoki takomillashtirishga xizmat qiluvchi standart hujjatlar ham mavjud. Standartlar qoidalarini bilan bir qatorda hujjatlar majburiydir. Baholash standartlari kengashi, shuningdek, baholash amaliyotida USPAPni qo'llashda bahsli masalalarni hal qilish bo'yicha o'z maslahatlarini taqdim etadigan maslahat fikrlarini nashr etadi. 1994-yil nashridan beri USPAP barcha baholash atamalarining lug'atini ham o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasida baholash faoliyatining maxsus standartlari dastlab 2006-yildan boshlab ishlab chiqila boshladi. Yagona milliy baholash standarti (YaMBS) – bu O'zbekiston Respublikasining baholash faoliyati to'g'risidagi qonun-qoidalar asosida ishlab chiqilgan va davlat nazorati organlari hamda o'zini o'zi boshqarish tashkilotlari tomonidan qabul qilingan obyektlarning qiymatini baholashning asosiy tushunchalari va qoidalar to'plami hamda baholovchilarning professional tashkilotlarini boshqarish va kasbiy faoliyat uchun qo'llanma bo'lib xizmat qilish.

Baholash standartlari tizimi O'zbekiston Respublikasining Yagona milliy baholash standarti va baholash tashkilotlarining o'zini o'z tartibga solish uyushmalari qoidalar standartlaridan iborat. Hozirda O'zbekiston Respublikasining yagona milliy baholash standarti 13 ta Mulkni baholash standartlari (MBS)dan iborat bo'lib, ular quyidagi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval: Mulkni Baholash Standartlari(MBS)²

Tartib raqami	Nomlanishi
№1	Baholash faoliyatida foydalaniladigan prinsiplar, atamalar va ta'riflar
№2	Baholashga oid vazifa
№3	Baholash jarayonida o'tkaziladigan o'rganishlar va tahlillar
№4	Baholash haqidagi hisobotni tuzish
№5	Baholash bazalari
№6	Baholash yondashuvlari va usullari
№7	Biznesni va biznesda ishtirok etish huquqini baholash
№8	Ko'chmas mulkni baholash
№9	Nomoddiy aktivlarni baholash
№10	Tovar-moddiy zaxiralarini baholash
№11	Mashina va uskunalarni baholash
№12	Xususiy lashtirish maqsadida davlat uy-joy fondini baholash
№13	Baholovchilar ishi sifatini nazorat qilishning ichki qoidalariga qo'yiladigan umumiy talablar

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlillar asosida mamlakatimizda baholash xizmatlar bozori faoliyat samaradorligini oshirish uchun quyidagi chora-tadbir va tavsiyalarni belgilash maqsadga muvofiq:

- baholash xizmatlar bozorining iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashdagi yuksak ahamiyatidan kelib chiqib, qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar ijrosini ta'minlash, uning bajarilishini jiddiy nazoratga olish lozim;
- baholovchi kadrlarning malakasini muntazam oshirib boorish tizimini joriy etish va ularni xalqaro sertifikatlarni qo'lga kiritishda ko'maklashish va ularni rag'batlantirish;
- O'zbekiston Respublikasi mulkni baholash bo'yicha standartlarini xalqaro standartlarga yanada uyg'unlashtirishga, shuningdek, baholash faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish sohasida to'plangan xalqaro tajribani tanqidiy tahlil qilish va ulardan foydalanishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak;
- milliy iqtisodiyotda baholash xizmatlari bozorining rolini oshirish uchun ilg'or xorijiy tajribalarni O'zbekiston baholash xizmatlari bozoriga to'liq tatbiq etish, bu borada malakali mutaxassislar tayyorlash tizimiga yagona tuzilmani yaratish g'oyasi asosida yondashish, sohani raqamli iqtisodiyot talablari asosida qayta ko'rib chiqish va baholash faoliyatini tartibga soluvchi mavjud qonunchilik bazasini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

2 Aktamov B. M., Baholash faoliyatini davlat tomonidan tartibga solishning milliy va xorij amaliyoti xususiyatlari. // Maqola. Iqtisodiyot va ta'lim 3-son (2022) <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/531>

Adabiyotlar:

1. Козырев А. Н., Макаров В. Л. Особенности оценочной деятельности применительно к условиям новой экономики. – Москва, 2003.
2. Nawrocka, E. (2018). Income Risk in Property Valuation for Loan Security Purposes, Real Estate Management and Valuation, vol. 26, no. 2. – pp. 12–22. DOI: 10.2478/remav-2018-0012
3. David S. Bunton. The Appraiser Regulatory System in the United States //Information Technology & Management . Jun 2019, Vol.15 Issue 2. – pp.168–182.
4. International Valuation Standards IVS -2017. IVSC, 2017. – 115 p.
5. <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/531>
6. Финансово-кредитный энциклопедический словарь.// Под общ. ред. А. Г. Грязново. – М.: Финансы и статистик, 2020.
7. Xalqaro Baholash Standartlari (IVS). 2020.
8. Саттарова Н. А., Правовые аспекты государственного регулирования банковской деятельности // Банковское право. 2010. № 2. – С. 25.
9. Смагина И. А., Предпринимательское право // Учеб. пособие. 3-е изд., испр.и доп. – М., 2008. – С. 136; Предпринимательское право Российской Федерации / Учебник / под ред.
10. Aktamov B. M. Baholash faoliyatini davlat tomonidan tartibga solishning milliy va xorij amaliyoti xususiyatlari // Maqola. Iqtisodiyot va ta'lim 3-son (2022) <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/531>
11. O'zbekiston Respublikasining "Baholash faoliyati to'g'risida"gi 811-I-sonli qonuni. 19.08.1999-y. <http://lex.uz/>
12. O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 23-dekabrdagi "Baholovchilar va rieltorlarning malaka imtihonini o'tkazish va ularga malaka sertifikatini berish bo'yicha davlat xizmatlari ko'rsatishning ma'muriy reglamentlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 805-sonli Qarori.
13. O'zbekiston Respublikasining Yagona Milliy Baholash Standarti. 04.06.2020-yilda ro'yxatdan o'tgan, ro'yxat raqami 3239. <http://lex.uz>.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.